

Економічні науки

УДК 657

Торба Олена Вікторівна

аспірант

Університет державної фіскальної служби України

Торба Елена Викторовна

аспирант

Университет государственной фискальной службы Украины

Torba Olena

Graduate student

University of the State Fiscal Service of Ukraine

Науковий керівник:

Осмятченко В.О., д.е.н., професор

**ИНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО
ОБЛІКУ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИКА ОЦІНКИ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ОБЪЕКТ
БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: ОПРЕДЕЛЕНИЕ И МЕТОДИКА
ОЦЕНКИ
INTELLECTUAL CAPITAL IN ACCOUNTING: DEFINITION AND
ASSESSMENT METHODOLOGY**

Анотація. У статті досліджується поняття, структури та ролі інтелектуального капіталу при забезпеченні конкурентоздатності підприємства і його впливу на фінансові результати, а також різні підходи до тлумачення сутності інтелектуального капіталу.

Автором визначено, що інтелектуальний капітал – це нагромадження у процесі інтелектуальної діяльності сукупності знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і

використовуються у процесі виробництва та обміну з метою одержання доходу. Розглядаючи інтелектуальний капітал як нематеріальний актив, необхідно зазначити, що суб'єкт господарювання не завжди має право власності на всі свої ресурси.

У статті зазначено, що оцінка інтелектуального потенціалу на мікрорівні є необхідною умовою для розробки політики управління компонентами інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання.

При проведенні оцінки інтелектуального капіталу проведено дослідження застосування різних методик щодо інтелектуального капіталу, його складових та визначення доцільності їх застосування. Оцінка інтелектуального потенціалу на мікрорівні дозволяє сформуванню справедливої вартості компанії, що необхідно для інформаційних потреб зовнішніх користувачів, прийняття раціональних управлінських рішень, які сприяють підвищенню якості бізнес-процесів.

При оцінці інтелектуального капіталу виділяють декілька підходів. У більшості випадків розглядають фінансові та нефінансові методи і методи ринкової капіталізації. Щодо використання методів прямого виміру інтелектуального капіталу необхідно зазначити, що при ньому виділяють кожен із складових інтелектуального капіталу та оцінюють з використанням певних формул чи алгоритму. Але це все не дає можливості здійснити точний вартісний вимір інтелектуального капіталу. Тому вважаємо, що найбільш дієвою методикою оцінки інтелектуального капіталу є система збалансованих показників.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальний актив, людський капітал, соціальний капітал, оцінка, інтелектуальна власність.

Анотація. В статье исследуются понятия, структуры и роли интеллектуального капитала для обеспечения конкурентной способности предприятия и его влияния на финансовые результаты, а также разные подходы к определению сущности интеллектуального капитала.

Автором определено, что интеллектуальный капитал – это накопление в процессе интеллектуальной деятельности совокупности знаний, опыта, умения, творческих способностей, взаимоотношений, которые имеют экономическую ценность и используются в процессе производства та обмена с целью получения дохода. Рассматривая интеллектуальный капитал как нематериальный актив, необходимо сказать, что субъект хозяйствования не всегда имеет право собственности на все свои ресурсы.

В статье указано, что оценка интеллектуального потенциала на микро–уровне является необходимым условием для разработки политики управления составляющими интеллектуального капитала у субъектов хозяйствования. При проведении оценки интеллектуального капитала проведено исследование использования различных методик для определения размера интеллектуального капитала и его составляющих и их необходимости. Оценка интеллектуального потенциала на микро–уровне дает возможность сформировать достоверную стоимость компании, что необходимо для информационных нужд внешних пользователей и для принятия рациональных управленческих решений, которые содействуют повышению качества бизнес–процессов.

При оценке интеллектуального капитала выделяют несколько подходов. В большинстве случаев рассматривают финансовые и нефинансовые методы, методы рыночной капитализации. При использовании методов прямого измерения интеллектуального капитала необходимо выделять каждую составляющую интеллектуального капитала и оценивать ее с использованием конкретных формул или алгоритмов. Но все же это не дает возможности осуществить точное стоимостное определение размера интеллектуального капитала. Поэтому считаем, что наиболее возможной методикой для оценки интеллектуального капитала является система сбалансированных показателей.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальный актив, человеческий капитал, социальный капитал, оценка, интеллектуальная собственность.

Abstract. The article sheds a light on the concept, structure and role of intellectual capital in ensuring the competitiveness of business entities and targeting their financial results. The article discloses different approaches to describing the essence of intellectual capital.

The author defines intellectual capital as the gained in intellectual activity set of knowledge, expertise, skills, creativity and relationships, having economic value and used in production and exchange for profit-making purposes. Intellectual capital, viewed as an intangible asset, is not always fully protected by business entities' ownership rights.

The author argues that micro-level intellectual potential assessment is the prerequisite for development of intellectual capital management policy. The article discusses intellectual capital assessment comparing different methodologies of intellectual capital measurement and substantiating its components. The author puts a lot of emphasis on reliable fair value for a company obtained by micro-level intellectual potential assessment providing information for external stakeholders and rational managerial decisions aimed at enhancing business models.

The author shows that intellectual capital assessment comprises different tools including market capitalization, financial and non-financial methods. The article demonstrates that direct measurement methods involve allocation and evaluation of intellectual capital components applying specific formulas or algorithms with no guarantee of value measurement accuracy. Therefore, the best possible methodology for assessing intellectual capital remains the balanced scorecard.

Keywords: intellectual capital, intangible assets, human capital, social capital, assessment, intellectual property.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших критеріїв оцінки ефективності роботи суб'єктів господарювання, який впливає на вартість підприємства та в подальшому дає можливість до росту його прибутковості є інтелектуальний капітал. Між тим існують безліч питань щодо методичних підходів для оцінки інтелектуального капіталу, визначення його як об'єкта бухгалтерського обліку. У той же час, інтелектуальний капітал є основним фактором розвитку інновацій та створення конкурентних переваг підприємства над своїми конкурентами в умовах ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми визнання, оцінки, класифікації, обліку формування капіталу досліджено в роботах Л.М. Братчук, Є.В. Бобкова, Р. Бруханського, Ф.Ф. Бутинця, С. М. Войта, Т.В. Давидюк, В.М. Диби, Г.Г. Кірейцева, С.Ф. Легенчука, Л.В. Нападовської, Л. Никифоровій, О.О. Осадчої, А.С. Фролова, С. Б. Холода, Ю.С. Цал–Цалко та інших науковців України. Але незважаючи на вагомий внесок вище зазначених науковців у розкритті теоретичних аспектів інтелектуального капіталу та системи його бухгалтерського обліку, проблеми визначення, структури, оцінки та обліку інтелектуального капіталу потребують більш глибоких досліджень як на загальнодержавному рівні, так і з позиції суб'єктів господарювання.

Тому **метою статті** є дослідження ролі інтелектуального капіталу при формуванні фінансового результату чи оцінці бізнесу клієнта, що передбачає: вивчення поняття «інтелектуальний капітал», його складових, методики оцінки як об'єкта бухгалтерського обліку та визначення шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На етапі трансформації національної системи бухгалтерського обліку в інтегровану міжнародну систему «... виникає необхідність пошуку та впровадження методологічно та організаційно нових об'єктів обліку,

облікових форматів, нових підходів до організації облікової роботи в цілому» [9, с. 31]. Для цього необхідно розширити склад об'єктів обліку, які суттєво впливають на формування фінансового результату, від якого, в свою чергу, залежить економічна стійкість підприємства. До таких об'єктів бухгалтерського обліку, насамперед, слід віднести інтелектуальний капітал, який є досить складним та водночас важливим об'єктом сучасної обліково–аналітичної системи підприємства. Проте, питанням щодо розкриття в обліку інтелектуального капіталу та відображення його впливу на фінансові результати суб'єкта господарювання, приділяється недостатня увага.

Інтелектуальний капітал відіграє значну роль у забезпеченні конкурентоздатності як окремого підприємства, так і національної економіки в цілому. А тому питання оцінки інтелектуального капіталу, як на макрорівні, так і на мікро–рівні, зберігає свою актуальність та дискусійність.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до тлумачення сутності інтелектуального капіталу. Як уже зазначалось, термін «інтелектуальний капітал» уперше використав у 1969 р. відомий американський дослідник Дж. К. Гелбрейт. Наприкінці ХХ ст. цей феномен досліджено у працях Е. Брукінга, Д. Даффі, Д. Клейна, М. Мелоуна, Л. Прусака, Т. Стюарта, П. Салівана, К.–Е. Свейбі, Т. Фортьюна, Л. Едвінссона, Л. Хіроякі та інших. У роботі шведських науковців Л. Едвінссона і М. Мелоуна «Інтелектуальний капітал. Визначення дійсної вартості компанії» складовими інтелектуального капіталу визначено людський, організаційний та клієнтський види капіталу [11]. Л. Едвінссон і М. Мелоун відзначають, що «...одна частина інтелектуального капіталу включає в себе знання, як невід'ємна частина суб'єкта, інша частина цього капіталу відтворює свого роду об'єктивні умови використання цих знань для підвищення ефективності і конкурентоздатності фірми».

На думку багатьох дослідників, інтелектуальний капітал – це інтелектуальний потенціал, що активно використовується суб'єктами господарювання в процесі економічного розвитку з метою одержання доходу.

Разом з тим, багатогранність і неоднозначність даного поняття викликали суперечливість у підходах до з'ясування сутності та структури інтелектуального капіталу. При оцінці діяльності суб'єктів господарювання необхідно включати не тільки показники фінансового стану, а й аналіз ефективності використання матеріальних і трудових ресурсів.

Разом з тим, як зазначає Осадча О. «... міжнародна облікова практика в інтегрованій звітності людський, соціальний і комунікативний капітал (клієнтський) розкриває самостійними видами капіталу. На основі диференціації форм та особливостей функціонування інтелектуального капіталу виділимо в його складі окремими об'єктами обліку: людський капітал; соціальний; комунікативний капітал» [8, с. 56] і розглядає інтелектуальний капітал через ідентифікацію нематеріальних активів, заснованих на знаннях, що «...включають: інтелектуальну власність (патенти, авторські права, програмне забезпечення, ліцензії тощо); «організаційний капітал» – знання, системи, процедури й протоколи; нематеріальні активи, пов'язані з брендом і репутацією, створеною безпосередньо суб'єктом господарської діяльності». Між тим, не всі вище перераховані складові, особливо «організаційний капітал» можливо ототожнювати з нематеріальними активами. Розглядаючи інтелектуальний капітал як нематеріальний актив, необхідно зазначити, що суб'єкт господарювання не завжди має право власності на всі свої ресурси. Якщо на патенти, ліцензії, товарні знаки тощо суб'єкт господарювання має права володіння, то на знання, уміння, кваліфікацію, своїх співробітників та інше такі права відсутні; між тим, ці складові інтелектуального капіталу

приймають активну участь як у створенні цінностей для формування фінансових результатів, так і вартості підприємства в цілому.

Як зазначає Братчук Л.М., «...у вузькому розумінні під інтелектуальним капіталом слід розуміти сукупність знань і здібностей, які стимулюють появу нових ідей, технологій, новацій та здатні приносити економічну вигоду» [1, с.267]. Разом з тим, «інтелектуальний капітал у широкому розумінні – це вартісна оцінка продукту інтелектуальної праці (або інтелектуальних ресурсів), які створені або придбані суб'єктами господарювання для задоволення потреб суспільства». Щодо структури інтелектуального капіталу, автор включає: інформаційні ресурси, нематеріальні активи, людські ресурси та інтелектуальну власність, що у результаті їх капіталізації дасть можливість отримати економічну вигоду.

Отже, інтелектуальний капітал – це нагромадження у процесі інтелектуальної діяльності сукупності знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва та обміну з метою одержання доходу.

Аналіз сучасної економічної літератури показав, що сутність інтелектуального капіталу розкривається через окреслення його структури, призначення, можливостей використання, як ресурсу виробництва.

Легенчук С. зазначає, що для потреб бухгалтерського обліку інтелектуальний капітал необхідно визначити як сукупність наявних інтелектуальних активів (людський, структурний та клієнтський капітал) підприємства, які забезпечать йому конкурентні переваги на ринку. Разом з тим автором зазначено, що «більш доцільним є використання поняття «інтелектуальні активи», що зумовлює його відповідне облікове відображення як активів та відповідає економічному поняттю «інтелектуальний капітал» [5, с.7]

Отже, облік складових інтелектуального капіталу є об'єктивною

необхідністю. Окремі питання їх обліку в складі нематеріальних активів все частіше знаходять своє відображення у роботах вітчизняних та зарубіжних авторів, особливо в останній час. У той же час потребує удосконалення і термінологія в частині облікового відображення інтелектуального капіталу, і питання обґрунтування концептуальних особливостей бухгалтерського обліку його складових, критеріїв їх визнання.

Відповідно до принципів Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), активи – це ресурси, контрольовані компанією, котрі виникли в результаті минулих подій, від яких компанія очікує економічну вигоду в майбутньому. Під майбутньою економічною вигодою розуміють потенціал, який прямим або непрямим способом може бути залучений у грошовий потік компанії. Актив визнається в бухгалтерському обліку і, відповідно, відображається в бухгалтерській (фінансовій) звітності, коли існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод компанією. Актив повинен мати вартість або оцінку, яка вірогідно визначена. Інтелектуальний актив – економічний термін, який відбиває здатність нематеріального об'єкта приносити дохід.

Майбутні економічні вигоди можуть бути використані компанією в результаті:

- виробництва товарів і послуг, які реалізуються компанією;
- обміну на інші активи;
- використання для погашення зобов'язань;
- розподілу з–поміж власників компанії тощо.

Оцінка інтелектуального потенціалу на мікрорівні дозволяє сформулювати справедливу вартість компанії, що необхідно для інформаційних потреб зовнішніх користувачів, прийняття раціональних управлінських рішень, які сприяють підвищенню якості бізнес–процесів, ефективності фінансово–господарської діяльності та капіталізації

прибутків.

Особливо важливе значення має оцінка інтелектуальних активів для компаній, які генерують основну частину доходу від використання та нарощування інтелектуальних активів. Інформація про вартість інтелектуальних активів компанії використовується:

- зовнішніми користувачами – для одержання вірогідної інформації про вартість компанії інвесторами, потенційними покупцями та іншими учасниками інвестиційного процесу;
- менеджментом компанії – для прийняття стратегічних управлінських рішень та підвищення капіталізації компанії.

Кваліфікована оцінка інтелектуального потенціалу дасть змогу визначити склад і структуру всіх компонентів, які входять до його складу, здійснити кількісну їх оцінку. Разом з тим, традиційні методи обліку та оцінки, які використовуються не тільки в українській, але й у міжнародній практиці, не дозволяють оцінити вартість інтелектуальних активів компанії і відобразити її показники у звітності.

Важливо зазначити, що оцінка інтелектуального потенціалу на мікрорівні є необхідною умовою для розроблення політики управління компонентами інтелектуального потенціалу суб'єкта господарювання.

Політика управління має передбачити різні аспекти, а саме:

- збереження інтелектуального потенціалу;
- підготовку висококваліфікованих фахівців і постійне підвищення ними своїх знань та навиків;
- створення нової конкурентоспроможної продукції;
- залучення інвестицій у наукомістке високотехнологічне виробництво;
- створення механізму правового захисту та економічного стимулювання потенційних інвесторів;
- підвищення ефективності використання результатів інтелектуальної

діяльності та конкурентоспроможності продукції тощо.

При оцінці інтелектуального капіталу виділяють декілька підходів. У більшості випадків розглядають фінансові та нефінансові методи, методи ринкової капіталізації. У основі фінансових методів лежить метод вартісного визначення інтелектуального капіталу як в цілому, так і його компонентів. Нефінансові методи виключають присутність вартісного вимірника, а їх відстеження відбувається за рахунок нефінансових показників.

Розглядаються також методи прямого виміру інтелектуального капіталу, за допомогою яких виділяють та оцінюють з використанням певних формул чи алгоритму кожен із складових інтелектуального капіталу. Але це все не дає можливості точного вартісного виміру інтелектуального капіталу.

З нашої точки зору найбільш дієвою методикою оцінки інтелектуального капіталу є система збалансованих показників.

Щодо використання системи оцінки та методики управління інтелектуальним капіталом, то Легенчук С.Ф. зазначає, що система збалансованих показників (BSC) «забезпечує ідентифікацію інтелектуальних активів підприємства, однак не забезпечує їх оцінку, а відображає зв'язок інтелектуальних активів зі стратегією розвитку підприємства» [6, с.172]. Разом з тим, «система дозволяє застосовувати не лише традиційні показники (затрати, доходи), а й спеціальні параметри індикатори, що відображають зміни ринкової вартості підприємства».

Висновки та пропозиції. Отже, виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що більшість вчених одним із складників інтелектуального капіталу вважають структурний капітал, аналогом якого визнають категорію «інтелектуальні активи», а частіше «нематеріальні активи». Однак такі судження суперечать нормативно-правовим документам, які визначають об'єкти обліку нематеріальних активів,

зокрема: Положенню (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Методичним рекомендаціям з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, тому ми не можемо погодитись з ототожненням зазначених раніше понять.

Розглянувши складові інтелектуального капіталу, ми дійшли висновку, що одні автори не бачать різниці між інтелектуальним та людським капіталом, інші вважають людський капітал складовою інтелектуального капіталу. При цьому клієнтський капітал деякі автори розглядають як складовий елемент структурного капіталу, а інші – як окрему складову інтелектуального капіталу.

Щодо оцінки інтелектуального капіталу, необхідно зазначити, що при використанні різних методик дійсно оцінити у вартісній оцінці інтелектуальний капітал складно, а іноді й неможливо. Між тим, використовуючи систему збалансованих показників, можливо прогнозувати отримання економічної вигоди та досягати позитивних фінансових результатів.

Література:

1. Братчук Л.М. Економічна сутність інтелектуального капіталу та його облікове забезпечення / Л.М. Братчук // Економічний аналіз. – 2015, том 21. – № 2. – С 262–269.
2. Бруханський Р. Методика ведення стратегічного фінансового обліку на підприємствах: інжиніринговий аспект / Р. Бруханський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 8. – С.18–28.
3. Войт С. М. Активізація трудового творчого потенціалу через інтелектуальний капітал / С. М. Войт, С. Б. Холод // Вісник економічної науки України. – 2016. – № 1. – С. 22–29.
4. Диба В.М. Інтелектуальний капітал: структура й облік / В.М. Диба [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/7474%D0%86ntelektualnijj_kap%D1%96tal_stru.

5. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу. Автореферат дис. на здобуття наук ступеня канд. економічних наук; спец. 08.06.04 «бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». – Київ, 2006. – 20 с.
6. Легенчук С.Ф. Бухгалтерський облік інтелектуального капіталу в умовах застосування спеціалізованих систем управління інтелектуальним капіталом. Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 1 (4). – С. 167–173.
7. Никифорова Л. Методологический подход к структурированию интеллектуального капитала организации в условиях экономики знаний / Л. Никифорова // РИСК : Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – № 4. – С. 145–151.
8. Осадча О. О. Інтелектуальний капітал як об'єкт генерування доходу фінансово-господарської діяльності / О. О. Осадча // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1. – С. 55-59.
9. Осадча О.О. Обліково–аналітичне забезпечення соціального капіталу в сучасних економічних умовах / О.О. Осадча // Вісник ЖДТУ, 2016 . – № 1 (75). – С. 31– 38.
10. Цал–Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю. Справедлива вартість при оцінці пасивів підприємства / Ю.С. Цал–Цалко, Ю.Ю. Мороз // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012, вип. 3 (24). – С. 511–518.
11. Edvinsson L, Michael S. Malone. Intellectual capital realizing your company true value by finding its hidden roots – USA, NY: Harper Collins Publishers, Ins., 1997. – 225 p.

References:

1. Bratchuk L.M. Ekonomichna sutnist intelektualnogo kapitalu ta yogo oblikove zabezpechennya / L.M. Bratchuk // Ekonomichniy analiz. 2015 rik, tom 21. – № 2. S 262–269.
2. Bryhanskyi K. Metodyka vedennya strategichnogo finansovogo obliku na pidpriemstvakh inzhynirynhovykh aspekt / K. Bryhanskyi // Buhgalterskyi oblik I audit. 2014. – № 8. – S. 18–28.
3. Voit S. M., Holod S.B. Aktyvizaciya trudovogo tvorchogo pontecialu cherez intelektualnyi capital / S. M. Voit, S.B. Holod // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – 2016. – № 1. – S. 22–29.
4. Dyba V.M. Intelektualnyi kapital: struktura I oblik / V.M. Dyba // http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/7474%D0%86intelektualnijj_kap%D1%96tal_stru.
5. Legenchuk S.F. Buhgalterske vidobrazzennya intelektualnogo kapitalu. Avtoreferat dys. na zdobuttya nauk. atupenya kand.ekonomichnykh nauk; spec. 08.06.04 «buhgalterskyi oblik analiz ta audit» . – Kyiv 2006 – 20 s.
6. Legenchuk S.F. Buhgalterskyi oblik intelektualnogo kapitalu v umovah zastosuvannya specializovanykh system upravlinnya intelektualnum kapitalom. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prac. Vypusk 1 (4). S. 167–173.
7. Nykyforova L. Metodologicheskii podhod k strukturirovaniyu intelektualnogo kapitala organizacii v usloviykh ekonomiki znaniy// RISK Resursy informacii snabzheniya konkurenciya . – 2010. – № 4. – S. 145–151.
8. Osadcha O.O. Intelektualnyi capital yak obyekt generuvannya dohodu finansovo gospodarskoi diyalnosti / Naukovi zapysky nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Ekonomika»/ naukovyi zhurnal. – Ostrog : VHB-MIИ NU «OA» , traven 2016. – № 1 (29). – S. 55–59.

9. Osadcha O.O. Oblikovo analitychne zabezprchennya socialnogo kapitalu v suchasnyh ekonomichnyh umovah //Visnyk ZHDTU, 2016 . – № 1 (75). – С. 31–38.
- 10.CAL CALKO YU.S/. MOROZ YU.YU. Spravedlyva vartist pry ocinci pasyviv pidpryyemstva Problemy teorii ta metodologii buhgalterskogo obliku kontrolyu I analizu. – 2012 – vyp. 3 (24). – S. 511–518.
- 11.Edvinsson L, Michael S. Malone. Intellectual capital realizing your company true value by finding its hidden roots/ – USA, NY: Harper Collins Publishers, Ins., 1997. – 225 p.